

шин і механізмів електротензометричними методами в заводських умовах» [1, арк. 18]. Таким був перший ректор університету у звільненому Дніпропетровську. Головною його заслугою на посаді ректора стало швидке відновлення в жорстких умовах воєнного часу функціонування Дніпропетровського державного університету.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Історія Дніпропетровського національного університету / Голова редколегії М. В. Поляков. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2008. – 308 с.
2. Полежаев Василий Минаевич // Архів Дніпровського національного університету імені Олеса Гончара. – Ф. 1, оп. 1, спр. 2847. – 42 л.
3. Развитие механики в СССР 1917–1967 / Ред.: А. Ю. Ишлинский. – М., 1967. – 368 с.
4. **Савчук В. С.** Днепрпетровский след в истории решения проблемы флаттера / В. С. Савчук // Матеріали VII наукових читань «Дніпровська орбіта – 2012». – Дніпропетровськ, 2012. – С. 74-79.
5. Флаттер // Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1977. – Т. 27.

Надійшла до редкол.: 06.04.2018

УДК 94(477.63)«1944-1945»

DOI: 10.15421/231819

Особливості організації навчального процесу та адаптації шкільної молоді до мирного життя в 1944–1945 рр. (на матеріалах Дніпропетровської спецшколи ВПС)

Бурмага В. П., Уткін П. Л.

Дніпровський національний університет імені Олеса Гончара

Спираючись на архівний матеріал, розкрито особливості організації навчального процесу у Дніпропетровській спеціальній школі ВПС у першому після відновлення роботи 1944–1945 навчальному році.

Ключові слова: спецшкола; навчальний процес; засвоєння програми; успішність; гуртки; навчальні матеріали; табірний збір

Опираясь на архівний матеріал, раскрыто особенности организации учебного процесса в Днепрпетровской спецшколе ВВС в первый после возобновления работы 1944–1945 учебный год.

Ключевые слова: спецшкола; учебный процесс; усвоение программы; успеваемость; кружки; учебные материалы; лагерный сбор

Relying on archival material, there were disclosed the peculiarities of educational process organization in Dnepropetrovsk Special Military School of Air Force in the first academic year after its restoration (1944–1945). It has been revealed that the school year has begun with a delay in the conditions of low level of school provision. There was lack of textbooks and other teaching materials. Due to being in occupation, the cadets were poorly trained, because of what teachers had

to resort to running additional individual classes, extra classes in clubs; there also was experience of making stands and other visual materials together with cadets to improve the level of program mastering. Particular attention was paid to physical and special trainings. The school year has ended with camp gathering.

The government and local authorities paid a lot of attention to the issue of providing special schools. For its work there was selected sufficiently qualified personnel. As a result, a huge shortage of educational literature arose, and the level of cadets training was particularly low. In spite of all the difficulties, the educational process was provided. Under the conditions of the Soviet system, public initiative could manifest itself, as a rule, via the Party and Komsomol organizations, which is particularly illustrative according the experience of the special forces of Air Force.

During the school year, the Party and Komsomol organizations began to operate; they were patronizing propaganda, cultural-mass and other events. The organizational structure of Komsomol organization and some aspects of its activity are discovered in this article. Despite all the efforts of administration and the preventive activity of Komsomol organization there were revealed violations of discipline among the school's cadets although they were immediately trampled by the leadership.

Keywords: special school; educational process; program mastering; achievements; clubs; educational materials; camp gathering

Успіх розвитку українського суспільства, подолання негативних і кризових явищ, які час від часу стають суттєвими перешкодами на шляху проведення багатьох реформ, напряму залежать від рівня освіченості наших людей, а відповідно й ефективності системи шкільної освіти. Сьогодні держава і суспільство демонструють спільне бажання й готовність розвивати та якісно змінювати її. Вивчення історичного досвіду відновлення роботи середніх навчальних закладів після звільнення від нацистських військ, адаптація шкільної молоді до мирного життя має пізнавальне й суспільно-практичне значення.

Незважаючи на те, що загалом історії освіти приділяється багато уваги, окремі її сторінки залишаються маловивченими. Так, зокрема, практично відсутні наукові дослідження, присвячені Дніпропетровській спеціальній школі військово-повітряних сил (спецшколі ВПС). Сьогодні в будівлі, де в 1944–1954 рр. діяв цей специфічний навчальний заклад, розташована середня загальноосвітня школа № 77. Про щорічні зустрічі ветеранів-випускників спецшколи йдеться в статті А. Долгаєвої. Авторка замітки в «Дніпрі вечірньому» навела коротеньку історичну довідку й спробувала передати позитивну атмосферу, яка панує під час таких заходів [6]. Перші наукові розвідки в цьому напрямку сприяли виходу статі, в якій розкриваються особливості заходів місцевих органів радянської влади, спрямованих на відновлення роботи спецшколи у 1944–1945 рр. [1].

Отже, після звільнення м. Дніпропетровська від військ нацистської Німеччини та її сателітів у жовтні 1943 р., згодом розпочалася реалізація низки заходів, спрямованих на поступове відновлення мирного життя. Звісно, в умовах воєнного часу особлива увага приділялася питанням, пов'язаним із забезпеченням обороноздатності країни й підтримки фронту. У зв'язку з цим на підставі директиви РНК СРСР № 7718 від 8 квітня 1944 р. та постанови РНК УРСР № 523 від 22 травня 1944 р. «Про організацію спеціальних середніх шкіл Наркомосвіти УРСР», відновлювалася робота Дніпропетровської спецшколи ВПС [1, с. 207]. Цей спеціалізований навчальний заклад почав діяти у місті в 1940 р., але після наближення фронту школу евакуювали до м. Свердловська [4, арк. 1]. Відновлення її роботи перебувало під пильним наглядом і опікою місцевих органів влади. Так, згідно з рішенням виконкому Дніпропетровської обласної ради депутатів трудящих від 28 серпня 1944 р., для комплектування спецшколи виділялися кращі педагогічні кадри міста, передбачалося першочергове забезпечення усіма необхідними навчальними засобами (підручники, навчальні посібники, зошити тощо) і матеріальними ресурсами [2, арк. 10].

Через труднощі, пов'язані з воєнним лихоліттям, навчальний рік планувалося розпочати з невеликим запізненням – 1 жовтня 1944 р. У період з 2 до 23 вересня діяла мандатна комісія з відбору кандидатів на навчання в спецшколу ВПС, члени якої розглянули 732 справи абітурієнтів [3, арк. 105-118] й рекомендували до зарахування 477 юнаків. Тобто, на початок навчального року усі курсанти розподілялися на три роти у наступному складі: перша (відповідала 10-му, випускному класу) – 59, друга (9 клас) – 133 і третя (8 клас) – 285 курсантів [4, арк. 1 зв.]. Навчальний процес забезпечувало 25 викладачів [3, арк. 11]. Курсанти вивчали традиційні дисципліни (російська мова та література, алгебра, тригонометрія, фізика, хімія, природознавство, географія, креслення, іноземні мови) та загальновійськову й спеціальну підготовку. Крім того, згідно з наказом народного комісара освіти УРСР у даних навчальних закладах запроваджувалося вивчення української мови та літератури [2, арк. 3].

Упродовж першого навчального року існували суттєві труднощі, через які виконати програму з усіх предметів виявилось вкрай важко. Так, наприклад, не в повному обсязі викладалася історія для 9 класу, що пояснювалося «перевантаженістю програми, хворобою вчителя т. Ровінського, а також його слабкою педагогічною підготовкою для роботи в середній школі, оскільки до цього він працював

викладачем у ВУЗі» [4, арк. 7]. Водночас через відсутність викладача упродовж першого півріччя взагалі не проводилися заняття зі спеціальної підготовки. Вивільнені навчальні години заповнили загальновійськовою підготовкою. У другому семестрі для викладання спецпредметів у школу прибув викладач майор Татарінов (ініціали не встановлено – В. Б., П. У.) [4, арк. 11 зв.].

Крім того, низькою виявилася базова підготовка курсантів, через що рівень засвоєння навчального матеріалу не відповідав існуючим вимогам. Перші контрольні роботи продемонстрували, що курсанти погано володіли російською мовою, не знали багатьох правил граматики, часто-густо не могли виконати елементарних математичних дій і розв'язати початкові завдання з фізики, не орієнтувалися в історичних подіях тощо [4, арк. 4-7]. Такий стан справ у навчальному процесі ускладнювався відсутністю багатьох підручників та навчальних посібників. Викладання географії й фізики забезпечувалося 2-3 підручниками на клас, а іноземні мови доводилося вивчати взагалі без спеціальної навчальної літератури. Такий же рівень забезпеченості підручниками з російської літератури спостерігався в 10 класі [4, арк. 1, 6, 8 зв., 9 зв.]. Звичайно, за роки війни ніхто не опікувався виданням нових навчальних матеріалів та підручників, а наявні не відрізнялися своєю новизною та досконалістю. Один із таких – підручник з фізики для 8-х класів (автор Соколов), який, на думку вчителів, був написаний «сухо, складно та без урахування вікових особливостей учнів» [4, арк. 6].

Загальну ситуацію із засвоєнням програми, яка склалася в школі упродовж першого після відновлення роботи навчального року, легко уявити на прикладі предмету «Історія». У звіті спецшколи за 1944–1945 н. р. зазначається, що: «у восьми класах задача полегшувалась тим, що тут вивчення курсу історії народів СРСР і нової історії починали з самого початку. У гіршому положенні перебували дев'ять класів, у програмі яких усі найважливіші історичні процеси, які охоплювали події XVIII – XIX століть, органічно пов'язані з попереднім матеріалом та є продовженням курсу історії восьмого класу, переважно невідомі учням. У найтяжчому становищі, безумовно, опинилися учні десятих класів, яким належало складати іспит на атестат зрілості, в тому числі – з історії народів СРСР та нової історії за 8, 9 і 10 класи» [4, арк. 7]. Схожа ситуація склалася у ході вивчення інших предметів. Про це, зокрема, свідчить успішність курсантів спецшколи. Переважна їх більшість мали оцінки «задовільно» (142 – з російської мови, 140 – з фізики, 106 – з алгебри, 137 – із загальновійськової підготовки і т. ін.), що чисельно

суттєво перевищує тих, хто мав оцінки «відмінно» (19 – тригонометрію, 18 – хімію, 6 – українську мову тощо) [4, арк. 3].

Такий низький рівень успішності став справжньою проблемою для навчального закладу, за подолання якої взялися перш за все викладачі, застосовуючи всі свої знання, методичну майстерність та наполегливість. Зокрема, уроки викладача математики М. П. Жук «відрізнялися глибокою методичною розробкою, завдяки чому учні з любов'ю ставилися до вивчення математики, що забезпечило ліквідацію великих прогалин у їх знаннях». Більше того, вона, «не рахуючись із часом», проводила для учнів індивідуальні та групові консультації [4, арк. 5]. Згодом до когорти кращих педагогів-наставників прилучився викладач історії Ровінський, який, «враховуючи значення емоційного елементу у засвоєнні історичного матеріалу, будував свою розповідь на уроці у емоційно-насиченій формі, широко використовуючи читання та коментування уривків з давніх джерел, творів істориків тощо» [4, арк. 7 зв.]. Цікава ситуація склалася під час вивчення курсу хімії. Тут «наука не була пов'язана з практикою, з життям, тому багато учнів вважали її важкою і нецікавою. Викладачу довелося багато попрацювати, щоб зібрати найнеобхідніше для проведення дослідів у форматі демонстрації, оскільки проводити лабораторні роботи не було жодної можливості через відсутність хімічного посуду та реактивів». На додаток до цього, викладач хімії Зайченко давала систематичні консультації, допомагала учням розв'язувати задачі [4, арк. 9]. Цілком закономірно, що результат від подібних навчально-методичних прийомів викладачів не забарився і курсанти жваво цікавилися зазначеними предметами.

Оскільки у школі навчалися юнаки, які прагнули «присвятити своє майбутнє авіації», викладачі почали у різний спосіб адаптувати навчальний матеріал відповідно до особливостей цієї спеціальності. Так, переважна більшість задач з математики мали виключно військову тематику [4, арк. 5 зв.], а в курсі механіки особлива увага приділялася розкриттю різних питань, пов'язаних з авіацією (закони Ньютона – бомбометання, стрільба по рухомих цілях, сила тертя – способи покращення аеродинамічних якостей крила і т. ін.) [4, арк. 6зв.]. З метою поглиблення знань учнів з окремих предметів, на підставі наказу по спецшколі ВПС від 14 березня 1945 р. під керівництвом викладачів тут почали діяти тематичні гуртки з літератури, математики, фізики, хімії, спецсправи. Спільно з керівниками методичних секцій керівники гуртків один раз на місяць видавали відповідні бюлетені [5, арк. 12].

Діючи спільно, викладачам та учням вже упродовж року вдалося істотно збагатити школу різним методичним матеріалом. Зокрема, в рамках вивчення російської мови та літератури було складено й виготовлено наочну таблицю «Основні дати життя та творчості видатних російських письменників» та стенд «Готуйся до екзаменів та випробувань», на якому містилася програма повторення навчального матеріалу з предмету, список рекомендованої літератури, а також вказівки та поради викладачів з підготовки [4, арк. 4 зв.]. Для покращення вивчення фізики розробили наглядні таблиці одиниць вимірювання, окремі схеми з механіки, портрети Ньютона, Галілея, Архімеда та ін., а засвоєння історії супроводжувалося виготовленими за допомогою учнів тематичними картами та схемами, присвяченими монгольському завоюванню XIII ст., Куликовській битві, походам Степана Разіна тощо [4, арк. 6 зв., 8]. Але забезпечити навчальний процес методичними й навчальними матеріалами у належному обсязі так і не вдалося. Особливо гостро відчувалася потреба спецшколи у навчальній літературі.

Упродовж тривалого часу в школі було вкрай важко, а то й неможливо на належному рівні проводити заняття з фізичної підготовки. Гостро відчувалися наслідки війни, недоїдання дітей, що напряму позначалося на їхньому здоров'ї. Крім того, аж до 1946 р. школа не мала власного спортзалу, практично були відсутні спортивні знаряддя, в результаті чого заняття, як правило, проводили на вулиці, де встановили турніки й облаштували волейбольну площадку, або в коридорах шкільної будівлі [3, арк. 78-79].

Особлива увага приділялася викладанню спеціальної підготовки. Тут ситуація була схожою, а у найскладнішій ситуації опинилися курсанти I роти, які до вступу навчалися в «масових школах НКП і не проходили спецдисципліни, а за один зимовий період виконати повністю програму із спецпредметів для спецкіл ВПС неможливо». Згодом спільними зусиллями тут ситуацію вдалося частково виправити. У II семестрі 1944–1945 н. р. за сприяння Харківського військового округу спецшкола отримала навчальну літературу, необхідне озброєння та техніку, серед якої два літаки По-2. Для наочності викладачі й тут спільно з учнями виготовили таблиці та схеми, які допомагали зрозуміти влаштування авіадвигуна, демонстрували теоретичні основи польоту та тактики дій ВПС [4, арк. 11 зв.].

Невід'ємною складовою загальновійськової та спеціальної підготовки був табірний збір спецшколи. Його організація проводилася згідно із рішенням виконкому обласної Ради депутатів трудящих від

13 травня 1945 р. «Про організацію табору та проведення табірної збори спецшколи ВПС». Для побудови табору за спецшколою було закріплено територію у Новомосковському лісництві неподалік від с. Орлівщина. Рішення зобов'язувало виділити на потреби спецшколи 150 кубометрів лісоматеріалу, будматеріали, транспорт для їх перевезення, забезпечити табір систематичним харчуванням, товарами першої необхідності (насамперед – милом) тощо. Для курсантів планувалося виділити 1 тис. комплектів спортивної форми, спортивний інвентар, а також – направити у табір бригаду майстрів спорту та найкращих фізкультурників для організації спортивного майданчика та водних секцій. До того ж неподалік від табору знаходився полігон Новомосковського гарнізону, що дозволяло проводити з курсантами навчальні стрільби [5, арк. 1]. Табірний збір, до якого залучалися як попередні, так і нові набори курсантів, тривав упродовж 20 днів. Зокрема, у 1945 р. ним було охоплено 400 чол. Сам табір складався з 16 куренів, харчового блоку, колодязю, майданчика та допоміжних будівель [4, арк. 12].

У 1945 р. у спецшколі почала діяти партійна організація, система роботи якої була націлена на «зміцнення військової, трудової, навчальної дисципліни, покращення якості навчання, виховання особового складу...». Вона позиціонувала себе як помічник командування у виконанні найважливіших господарсько-політичних задач, які стояли перед школою [4, арк. 14].

Цілком логічно, що на базі партійної у спецшколі виникла комсомольська організація, яка складалась із комсомольських груп (комсомольці одного окремого взводу під керівництвом комсорга взводу). Вони об'єднувались у ротні комсомольські організації, які керувались президіями роти на чолі з комсоргом роти. Ці ланки складали шкільну комсомольську організацію, керівництво якої очолювало бюро у складі 7 осіб. На його засіданнях розглядалися порушення дисципліни, заслуховувалися звіти про стан успішності тощо [4, арк. 16 зв.]. Організація не відрізнялась постійним та рівномірним зростанням чисельності. Так, за перші шість місяців 1945 р. до лав ВЛКСМ було прийнято лише 41 курсанта, причому у січні, лютому та квітні прийомів взагалі не фіксувалося. До речі, за цей період змінилось 5 комсоргів школи. Авторитет комсомольської організації на початковому етапі був дуже низьким. Також зазначалося, що вона «ще не досягла авангардної ролі в укріпленні дисципліни та підвищенні успішності». І дійсно, у 1944–1945 н.р. 46 % усіх порушень дисципліни в школі припадало на комсомольців [4, арк. 17].

Важливе місце в роботі партійної та комсомольської організації спец-школи відводилося агітаційній та пропагандистській роботі. Щоденно читалися лекції, які стосувались не лише ідеологічних («Моральний облік молодої радянської людини») питань, а й проблем, пов'язаних із підготовкою до екзаменів на атестат зрілості. Традиційно з нагоди радянських свят проводилися вечори: до Міжнародного жіночого дня, Першого травня тощо. В школі діяв агітколлектив, до складу якого належали агітатори взводів та їх заступники (переважно члени ВЛКСМ) чисельністю 20 осіб. Це були, як правило, успішні курсанти, які залучалися до проведення семінарів, інструктажів, «гучних читань», індивідуальних бесід тощо. Поряд із агітаторами працювали редактори бойових листків взводів та ротних стінних газет. Так, за 1944–1945 н. р. було випущено 6 загальношкільних, 15 ротних стінних газет та бойових листків, 17 взводних бойових листків [4, арк. 15]. Будівля школи (гуртожиток, класи, їдальня, коридори) були переповнені гаслами, плакатами, цитатами, портретами вождів, полководців Червоної армії, стендами, присвяченими річниці Жовтня, героям авіації тощо [4, арк. 16].

Практично з першого року існування школи склалася традиція, згідно з якою організація позакласного життя курсантів покладалася на комсомольську організацію. З цією метою організовувалися колективні відвідування лекцій, кіно та театру, проводилися вечори художньої самодіяльності, а у вихідні дні влаштовувалися масові гуляння, танці, ігри, спортивні змагання [4, арк. 15 зв.]. В школі діяли різні гуртки. Так, станом на 1946 р. спецшкола нараховувала 14 гуртків та спортивних секцій, з яких фактично діяли 10. Серед них уже згадувані математичний, фізичний, літературно-творчий, музикальний, драматичний гуртки, секції з балету, гімнастики, волейболу, боротьби, фехтування тощо [3, арк. 83]. Особливо популярними були вечірні танці. Як згадує випускник спецшколи Микола Володимирович Грітенко, їх «організацією і проведенням повністю опікувався комсомол». Для цього силами курсантів молодших курсів, які мали зауваження з дисципліни, порушували форму одягу й т. ін., з їдальні на вечір виносили всі столи й лави, і перетворювали обідню залу на танцювальну. Сюди запрошувалися дівчата з інших навчальних закладів. До речі, на танці ходили виключно старшокурсники, які не мали «зальотів» із дисципліни.

Повсякденна діяльність учнів регламентувалася правилами поведінки для спецшкіл НКП, затвердженими НКП УРСР, статутами Червоної армії та загальними планами для учнів. На кожного курсанта заводилася дисциплінарна картка, куди командир взводу

заносив усі заохочення та стягнення. З найкращих учнів призначались молодші командири. З метою підвищення їх загальновійськової підготовки та виховання 2-3 рази на місяць з ними проводилися спеціальні заняття. Обов'язки командирів рот виконували викладачі, призначені на ці посади наказом по спецшколі [4, арк. 12].

Стягнення оголошувалися за різні проступки, серед яких запізнення на заняття, порушення правил вартової чи внутрішньої служби, розпорядку дня тощо. Найбільша частка стягнень припадає на самовільні відлучення та грубі порушення дисципліни (хуліганство, крадіжки тощо). Тут варто навести декілька прикладів. Так, наприклад, 14 січня 1945 р. судом Ленінського району м. Дніпропетровська було винесено вирок у справі курсанта спецшколи ВПС Якова Гапонова, який проживав у гуртожитку спецшколи. У ньому зазначається, що Гапонов «звинувачується у систематичних крадіжках ковдр, які потім продавав на базарі, та особистих речей курсантів. Всього за час навчання у школі ним було вкрадено 5 ковдр, чоботи, електричні ліхтарі та підручники з історії СРСР». Виручені гроші горе-курсант витрачав на купівлю підручників та харчування. Гапонова було засуджено до трьох років позбавлення волі [2, арк. 12].

Ще один випадок наведено у наказі по спецшколі ВПС від 19 січня 1945 р. №13. Перевіркою по школі було встановлено, що в цей день курсанти II та III рот вдалися до хуліганських дій та вчинили бійку у будівлі 3-ї залізничної школи, внаслідок чого «були побиті окремі учні». З проведеного дізнання стало відомо, що напередодні учні цієї школи побили двох курсантів II роти спецшколи, у минулому – вихованців 3-ї залізничної та ще одного курсанта. Ті, в свою чергу, вирішили помститися й організували хуліганський наліт на будівлю 3-ї залізничної школи, що завершився взаємною масовою бійкою. Після проведення дізнання начальник спецшколи своїм наказом виключив з навчального закладу організаторів бійки та наказав передати справу в прокуратуру. Дісталось й іншим: оголошено догану командирі II роти, звільнено чергового вчителя, позбулися посад старшина роти та помічник командира взводу [5, арк. 22].

Отже, упродовж 1944–1945 навч. року адміністрація та викладачі Дніпропетровської спецшколи ВПС були вимушені вирішувати низку гострих проблем, серед яких низький рівень базових знань курсантів, відсутність підручників та інших навчально-методичних посібників, що негативно позначилося на якості засвоєння навчальної програми. Відзначається певна солідарність між вчителями на курсантами, які спільними зу-

силлями долали труднощі й суттєво підвищили якість навчання. В школі упродовж навчального року почали діяти партійна й комсомольська організації, які опікувалися виховним процесом, проведенням агітаційних, культурно-масових та інших заходів. Комсомольська організації мала чітку структуру, адаптовану до школи. Незважаючи на всі зусилля адміністрації та профілактичну й попереджувальну роботу комсомольської організації, серед курсантів школи фіксувалися порушення дисципліни, на які негайно реагувало керівництво.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Бурмага В. П.** Відновлення роботи Дніпропетровської спеціальної школи ВПС у 1944–1945 рр. / В. П. Бурмага // Проблеми політичної історії України: зб. наук. пр. – Дніпро: ЛІРА, 2017. – № 12. – С. 206-213.
2. Держаний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 3840, оп. 1, спр. 1.
3. ДАДО. – Ф. 3840, оп. 1, спр. 3.
4. ДАДО. – Ф. 3840, оп. 1, спр. 5.
5. ДАДО. – Ф. 3840, оп. 1, спр. 9.
6. **Долгаєва А.** Седые крылья Родины / А. Долгаєва // Днепр вечерний. – 2009. – 8 окт.

Надійшла до редкол.: 31.01.2018

УДК 352.075(477)«199/200»

DOI: 10.15421/231820

Запровадження інституту служби в органах місцевого самоврядування в Україні (1990-ті – початок 2000-х рр.)

Бородін Є. І.

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

Висвітлено процес створення законодавчих засад, необхідних для функціонування інституту служби в органах місцевого самоврядування в Україні, що тривав протягом останнього десятиліття ХХ ст., до розроблення та ухвалення відповідних документів залучалися уряд, парламент, президент, які спільними зусиллями забезпечили появу Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування».

Ключові слова: місцеве самоврядування; публічне управління; посадові особи місцевого самоврядування; українське законодавство про службу в органах місцевого самоврядування